

10. *Арзамасцев С. С.* Активизация деятельности рекрутинговых компаний по подбору кадров для организаций : автореф. дис. ... канд. экон. наук / С. С. Арзамасцев. – М., 2010. – 22 с.
11. *Джуэлл Л.* Индустриально-организационная психология / Л. Джуэлл. – СПб. : Питер, 2001. – 720 с.
12. *Кибанов А. Я.* Управление персоналом организации: отбор и оценка при найме, аттестация : учеб. пособ. для студ. вузов / А. Я. Кибанов, И. Б. Дуракова. – М. : Экзамен, 2005. – 416 с.
13. *Кривов Е. С.* Развитие рекрутинговых услуг на основе формирования организационно-экономических ресурсов кадровых агентств : автореф. дис. ... канд. экон. наук / Е. С. Кривов. – М., 2009. – 22 с.
14. *Базжина В. А.* Формирование механизмов координации деятельности субъектов рынка рекрутинговых услуг : автореф. дис. ... канд. экон. наук / В. А. Базжина. – СПб., 2007. – 22 с.
15. *Варфоломеева О. А.* Становление инфраструктуры рынка труда в переходной экономике (На примере Санкт-Петербурга) : дис. ... канд. экон. наук / О. А. Варфоломеева. – СПб., 2001. – 148 с.
16. *Голоядова Т. О.* Організаційно-правові аспекти управління персоналом в акціонерних товариствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Т. О. Голоядова. – Х., 2002. – 19 с.
17. *Магура М. И.* Современные персонал-технологии / М. И. Магура, М. Б. Курбатова. – М. : Бизнес-школа “Интел-Синтез”, 2001. – 376 с.
18. *Нанка С. В.* Методология и технологии поиска и подбора персонала для торговых розничных сетей : автореф. дис. ... канд. экон. наук / С. В. Нанка. – М., 2008. – 32 с.
19. *Лук'яненко Н. Д.* Управління працею на промислових підприємствах : монографія / Н. Д. Лук'яненко. – Донецьк : Донбас, 1996. – 330 с.
20. *Пугачев В. П.* Руководство персоналом организации : учебник / В. П. Пугачев. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 279 с.
21. *Забирова Л. М.* Внешняя среда организации и ее влияние на стратегию управления человеческими ресурсами // Человек и труд. – 2003. – № 8. – С. 82–84.

© Горбунова В. В.

МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

І. В. Жадан, м. Київ

Визначено проблеми та чинники політичної соціалізації в передньому суспільстві. Представлено аргументи на користь розвивальної стратегії політичної соціалізації; обґрунтовано ресурсний потенціал соціального навчання як механізму політичної соціалізації молоді.

Описано найбільш продуктивні моделі і технології навчання, які можуть застосовуватись в освітньому процесі.

Ключові слова: соціальне навчання, політична соціалізація, соціалізаційні впливи, моделювання, технології.

Определены проблемы и факторы политической социализации в переходном обществе. Представлены аргументы в пользу развивающей стратегии политической социализации; обоснован ресурсный потенциал социального научения как механизма политической социализации молодежи. Описаны наиболее продуктивные модели и технологии научения, которые могут быть использованы в образовательном процессе.

Ключевые слова: социальное научение, политическая социализация, социализационные влияния, моделирование, технологии.

The article outlines issues and factors of political socialization in a transition society. It presents arguments in favor of developing strategy of political socialization and resource potential of social learning as a mechanism of youth political socialization. It describes the most productive learning models and technologies, which can be used in education process.

Key words: social learning, political socialization, socialization influences, modeling, technologies.

Проблема. Політична соціалізація у сталому суспільстві спрямована на засвоєння особистістю політичних цінностей, переконань та ставлень, що є “кодом” політичного життя цього суспільства, і забезпечується соціально-психологічними механізмами наслідування, навіювання, зараження, переконування. Основним індикатором соціалізованості в цьому разі є ступінь ідентифікації особистості з політичною культурою суспільства. У перехідних суспільствах цілі політичної соціалізації істотно коригуються – постає проблема суттєвої зміни політичних уявлень, цінностей та ставлень за відсутності мотивації до таких змін в основних агентів політичної соціалізації, браку зразків і моделей нової політичної поведінки в соціалізаційному середовищі тощо. За цих умов альтернативою парадигмі визрівання, у межах якої процес соціалізації розглядається як адаптивний, спрямований на виживання, виступає парадигма розвитку, у рамках якої акцентуються активність суб’єкта та діалогічність процесу соціалізації. Процес і результат політичного навчання – це синтез цілеспрямованої прямої політичної соціалізації, цілеспрямованої непрямої політичної соціалізації та нецілеспрямованої непрямої політичної соціалізації, а основними його характеристиками є модифікація поведінки, зміна ефективності діяльності та створення умов для її подальшого удосконалення.

Мета дослідження: визначити і обґрунтувати ресурсний потенціал соціального навчання як механізму політичної соціалізації молоді.

Перенесення акцентів у політичній соціалізації на розвивальні стратегії можливе за умови застосування спеціальних технологій, орієнтованих на посилення когнітивних мотиваторів процесу соціалізації. Аналіз доробку теорій соціального навчання та когнітивної психології (див. [1–4]) дає підстави припускати, що використання в освітньому процесі когнітивних моделей не лише дасть змогу зняти суперечності в політичній картині світу особистості, а й сприятиме організації досвіду, формуванню якісно нових моделей політичної поведінки, коригуванню уявлень про бажані соціальні цілі та цінності.

Вирішення завдання розвивального впливу на процес формування ціннісних моделей політичного світу молоді забезпечується актуалізацією механізмів проекції, самокатегоризації, рефлексії, отождолення, реконструкції, самоствердження, соціального порівняння, переконування, уніфікації та конструювання реальності тощо. “Вбудовані” в освітні технології соціального навчання, ці механізми сприяють “переживанню” цінностей, а відтак – їх інтеріоризації, що зумовлює корекцію особистісної стратегії політичної поведінки.

У процесі політичного навчання особистість виступає одночасно об’єктом і суб’єктом соціалізаційних впливів, змінюючи не лише власну поведінку, а й власне соціалізаційне середовище. Концепція реципрокного детермінізму А. Бандури до певної міри відображає багатоплановість постійної взаємодії між середовищем, поведінкою та особистістю і дає змогу скласти певне уявлення про можливі вектори освітніх впливів, які сприяли б розвиткові політичних ставлень молоді.

Уявлення про характер та особливості впливу соціального навчання на процес політичної соціалізації в українських реаліях можна скласти, визначивши цілі політичної соціалізації на обох рівнях (адаптація і розвиток), а також цінності, які визначають ступінь соціалізованості суб’єкта (яким має бути кінцевий результат політичної соціалізації?); витоки проблем політичної соціалізації в перехідному суспільстві (що відбувається?); проблемні ситуації в забезпеченні процесу соціалізації (чому ми не можемо отримати бажаний результат?), а також виявивши ресурси соціального навчання як механізму політичної соціалізації молоді.

Наразі слід визнати, що декларовані суспільством цілі (демократична політична культура) не підкріплені умовами їх досягнення – не сформовано мотивацію суб’єктів політичної взаємодії, вкрай абстрактним залишається образ бажаного майбутнього, бракує навіть зразків

політичної поведінки нового типу. Не розроблено і технологічні підходи до формування нових політичних смислів, уявлень, критеріїв тощо.

Чи не єдиним ресурсом політичної соціалізації в таких умовах є освіта, оскільки саме вона зосереджена на формуванні когнітивної компоненти політичної свідомості, а отже, і найбільш готова до впровадження напрацювань політичної дидактики, що ґрунтуються на технологічних здобутках теорій соціального навчання. На користь соціального навчання як соціалізаційного механізму свідчать *положення теорій навчання та когнітивної психології*, які відповідають завданням політичної соціалізації в перехідних суспільствах, а саме:

- соціальне навчання може бути ефективним інструментом зміни політичних ставлень і є проміжним процесом при вирішенні завдання зміни політичної поведінки;
- результатом навчання може бути як власне зміна поведінки, так і потенційна можливість її зміни (зміна поведінкового потенціалу);
- зміна поведінки внаслідок навчання є відносно постійною – у разі виникнення нових очікувань, умов тощо засвоєні конструкти видозмінюються;
- предметом соціального навчання можуть бути не лише способи реагування на певні стимули, звички, можливі реакції, а й інформація, очікування, схеми поведінки, принципи, настановлення, стратегії підходу до вирішення проблем тощо;
- продуктивним для вирішення завдань політичної соціалізації в трансформаційному суспільстві є опора на “активний розум”, який потребує зниження невизначеності і максимально можливого спрощення; навчання має бути зосередженим не на засвоєнні окремих способів реагування, а на принципах ставлень.

Технологічні вимоги до формування соціалізаційних впливів відображено в таких положеннях:

- соціальне навчання може здійснюватися як за наявності підкріплення, так і без нього;
- навчання розв’язанню проблем може відбуватися через пошук подібності і відмінностей та методом спроб і помилок, а також шляхом когнітивного розділення і поєднання складових проблеми до отримання рішення, що ґрунтується на розумінні;
- успішність соціального навчання визначається не лише адекватністю технологічних прийомів, а й індивідуальним досвідом та організацією середовища, чутливого до тих патернів поведінки, які формуються.

Основними завданнями освітньо-виховного процесу мають стати: підвищення продуктивності політичного мислення (акцент на глибокому розумінні сутності і наслідків проблем, а не на за-

пам'ятовуванні фактів і правил); зміщення пріоритетів із цінностей виживання на цінності розвитку і самореалізації; зміна ставлення до влади (насамперед зниження авторитету влади та очікувань щодо неї) і зростання довіри до інших, об'єднавшись із якими можна досягти бажаних цілей.

Перспективними технологічними напрямками розвитку політичних цінностей молоді можуть бути: раціоналізація уявлень про політичну взаємодію, визначення власних пріоритетів та ціннісних пріоритетів інших учасників політичної комунікації, опанування громадянських ролей та моделей політичної поведінки, набуття досвіду політичної дії.

Основним методом соціального навчання в освітньому процесі є моделювання. Доцільним видається застосування когнітивних моделей з опертям на ментальні простори (політична реальність, минуле і майбутнє як їх уявляє і розуміє молодь, гіпотетичні ситуації).

Серед моделей навчання, які можуть бути адаптовані і використані при побудові системи цілеспрямованих впливів на розвиток політичних ставлень, найбільш ефективними є:

- *переконувальна модель навчання* – для виявлення переваг і труднощів орієнтації на якісні чи кількісні параметри життя;
- *модель культурних індикаторів*, що спрощує аналіз у навчальній ситуації умов політичної взаємодії, особливостей цілей та цінностей її учасників, – для раціоналізації уявлень про політичну взаємодію, визначення власних ціннісних пріоритетів та пріоритетів інших учасників політичної комунікації, готовності до прийняття учасниками політичної взаємодії певних соціальних ролей, а також правил їх виконання;
- *модель “латентного” навчання* – для визначення міри відповідності власної політичної культури очікуванням;
- *модель збагачувального навчання* – для формування нових смислів, альтернативних оцінок перспектив розвитку політичної культури;
- *модель проблемної ситуації* – для визначення ресурсів розвитку політичної культури молоді;
- *модель навчання через спостереження* – для рефлексії власної політичної поведінки та набуття навичок аналізу політичної інформації;
- *модель інтерсуб'єктивності* в навчанні – для розвитку толерантності та взаєморозуміння, визначення допустимих меж у взаємодії політичних акторів, пошуку пояснень, нових смислів і альтернативних інтерпретацій;

- *модель моральних настановлень*, свого роду інтерналізованих критеріїв, що формуються через переживання і використовуються для моніторингу поведінкових проявів суб'єктів політичної взаємодії.

Застосовуючи ті чи ті з перелічених моделей навчання, можна комбінувати різноманітні техніки та технології. Так, наприклад, успішність застосування переконувальної моделі забезпечується використанням SWOT-аналізу, що дає змогу наочно представити слабкі і сильні сторони різних рішень, ресурси, переваги і ризики політичних позицій чи стилю поведінки. Для підсилення переконувального дискурсу при зміні ціннісних пріоритетів може бути використаний прийом порівняння переліку рис людей, орієнтованих на самоактуалізацію (особистий інтерес, соціальний інтерес, самоуправління, толерантність, гнучкість, відкритість до змін, обов'язковість, творчий потенціал, наукове мислення, самоприйняття, гедонізм, власна відповідальність за своє життя тощо), та складеного студентами переліку рис особистості, орієнтованої на виживання.

Ефективність латентного і збагачувального навчання зростає за умови використання моделі культурних індикаторів політичної взаємодії демократичного типу, що включає процедури та норми, компетенції учасників взаємодії, а також політичні цілі та цінності її суб'єктів. Навчання здійснюється в процесі порівняння реальних і декларованих практик учасників взаємодії. Використання моделі культурних індикаторів у навчальній ситуації, зорієнтованій на формування когнітивного компонента політичних ставлень, дасть змогу молоді раціоналізувати уявлення про політичну взаємодію, визначитись у власних пріоритетах та оцінити ціннісні пріоритети інших учасників політичної комунікації. Результат соціалізаційних впливів при цьому забезпечується завдяки ефектові культивування, а основними механізмами виступають уніфікація та конструювання реальності.

Однією з найбільш перспективних технологій соціального навчання, на нашу думку, є аналіз найбільш поширених стратегій політичної поведінки і формування власних смислових конструктів, які в майбутньому можуть вирости у стратегії, що сприяє засвоєнню і подальшій інтеріоризації цінностей політичної взаємодії. При цьому актуалізуються такі механізми, як рефлексія, реконструкція, раціоналізація, ідентифікація, усвідомлення смислів, самовизначення.

Технологія занурення може бути продуктивною при вирішенні завдань осмислення й оцінювання власної політичної поведінки та поведінки інших, розвитку толерантності, взаєморозуміння, пошуку нових смислів тощо і рекомендується до використання в моделях інтерсуб'єктності, моральних настановлень та ін.

При використанні моделей збагачувального навчання та проблемної ситуації ефективною буде технологія когнітивного розділення і поєднання складових проблеми до отримання рішення, що ґрунтується на розумінні; результативною також є технологія пізнання поля – стратегія підходу до вирішення проблеми через організацію поля в певних конфігураціях.

Висновки:

1. Сутність, цілі та механізми політичної соціалізації в перехідних суспільствах відмінні від тих, що властиві сталим суспільствам. З урахуванням цих відмінностей та з огляду на завдання модернізації освіти політичну соціалізацію запропоновано розглядати в річищі підходу, згідно з яким визначальним чинником розвитку є інтеракція. За такого розуміння сутності розвитку останній має єдину природу з навчанням як процесом набуття суб'єктом нових уявлень, смислів та способів здійснення поведінки і діяльності.

2. Структурування політичної картини світу молоді здійснюється в процесі соціального навчання, моделі та механізми якого значною мірою задані політичною культурою суспільства. Основними соціально-психологічними феноменами політичної культури, що утворюють простір і визначають спрямованість політичної соціалізації, є домінуючий політичний дискурс (прийняті або ті, що мають шанс бути прийнятими суспільством, ідеї та цілі), політичні цінності (ті, що були відтворені і пережиті, усвідомлені, визначають світосприйняття і політичну поведінку, а відтак формують політичне життя, а також ті, які наразі лише декларуються) та зразки політичної діяльності і політичної поведінки, які репрезентують соціальні очікування. Процесуальну складову політичної культури, яка визначає динамічні особливості соціалізації, утворюють форми політичної взаємодії, прийняті в соціумі; норми політичної поведінки та критерії її оцінювання; політична компетентність агентів соціалізації; способи соціалізаційних впливів, легітимні в межах даної культури; політична залученість громадян; напруженість актуальних політичних потреб громадян; ефективність наявних соціалізаційних інститутів.

3. Гальмівними чинниками політичної соціалізації демократичного спрямування є: незацікавленість основних агентів політичної соціалізації у зміні ціннісних пріоритетів молоді; брак моделей та зразків політичної взаємодії нового типу; схематичність уявлень про цінності, механізми та способи демократичної політичної взаємодії, надмірно міфологізована і стереотипізована політична свідомість усіх без винятку учасників соціалізаційного процесу; суперечності між природними факторами розвитку (такими як схильність людей до егоїзму, ксенофобії, агресії, прагнення до авторитарної влади,

готовність до певних типів очікувань тощо) і тими, що визначають бажаний рівень соціалізованості.

4. Соціальне навчання є універсальним механізмом політичної соціалізації молоді в перехідному суспільстві. Допоміжними визначено механізми проєкції, самокатегоризації, рефлексії, ототожнення, реконструкції, самоствердження, соціального порівняння, переконувannya, переоцінки цінностей, уніфікації та конструювання реальності.

5. Продуктивним напрямом пошуку ефективних освітніх впливів є опертя на здобутки теорії соціального навчання та її подальший розвиток у дослідженнях когнітивістської школи, зокрема результати досліджень когнітивного розвитку внаслідок моделювальних впливів, де моделювання виявилось ефективним засобом формування поведінки, що регулюється правилами.

Література

1. *Розум И. С.* Психология социализации и социальной адаптации человека / И. С. Розум – СПб. : Речь, 2006. – 365 с.
2. *Стоунс Э.* Педагогика. Психологическая теория и практика обучения / Э. Стоунс. – М. : Педагогика, 1984. – 472 с.
3. *Хегенхан Б.* Теории научения / Б. Хегенхан, М. Олсон. – 6-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 474 с.
4. *Фрейджер Р.* Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейджер, Д. Фейдимен. – М. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 608 с.

© Жадан І. В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ПОЛІТИЧНОЇ АНТИЦИПАЦІЇ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗА ДОПОМОГОЮ РЕПЕРТУАРНИХ ГРАТОК

К. В. Захаров, м. Дніпропетровськ

Виявлено відмінності між політичною антиципацією і політичним прогнозуванням. Політична антиципація розглядається як індивідуально-психологічний феномен випереджального відображення, а політичне прогнозування – як науково обґрунтована пізнавальна діяльність. Проведено емпіричне дослідження політичної антиципації на прикладі побудови респондентами прогнозів щодо політичного майбутнього, показано особливості зв'язку такого прогнозування з електоральною поведінкою індивіда.

Ключові слова: політична антиципація, політичний прогноз, репертуарні ґратки, електоральна поведінка.